

**В.С. КОСТЕНКО (1912–2001) —
ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ І ВЧЕНИЙ-ІСТОРИК
(до 100-річчя від дня народження)**

Історія нашої держави — це поєднання перемог і трагедій різних епох та систем влади. Відтворюючи її, ми зобов'язані це зробити об'єктивно і неупереджено з широким персоніфікованим наповненням. Це актуально, адже нерідко ті, хто «веде» нас із «Азії» до «Європи», переконані, що відразу народилися достойними представниками еліти. При цьому суттєво принижуються здобутки попередників в історії України, особливо часів радянської доби. Хоча цій добі також вдавалося формувати не менш самодостатніх громадян, здебільшого у сфері академічної науки та культури. Переконливим прикладом може слугувати не проста творча доля мого земляка, що був не тільки комуністом, але, як виявилось, завзятим українським націоналістом щодо духовних цінностей — Василя Костенка (1912–2001). Чи потрібно Україні шанувати свого сина, що своєю багаторічною працею по-державницьки опікувався її майбутнім на різних щаблях влади? Наприклад, у 1987 р. створив він практично на власні кошти у м. Баришівці Київської області музей Т. Шевченка, експозицію для якого збирав зі всього світу до кінця життя. Його творча спадщина — це понад чотириста публіцистичних, довідкових і наукових статей, а ще серія оригінальних, деякою мірою біографічних, книжок: «Наші весни» (К., 1966), «Юність полум'яних літ» (К., 1969), «Зірки мого життя» (К., 1998) та ін. Вони розповідають про «його» епоху в житті країни та місце видатних українців у просторі 1920–80-х рр. Це дає підстави вважати автора українським істориком. Безумовно, всі ці праці можна вважати документальною школою виживання у надзвичайно політизовані роки в житті вітчизни, або тестом — як залишитися людиною за будь-яких обставин.

Василь Семенович Костенко народився 26 квітня 1912 р. в с. Дернівка Переяславського повіту Полтавської губернії (нині — Баришівський район Київської області) у селянській родині. Його батько працював кучером в економії, а мати — сторожкою у місцевій школі. Після 1917 р. батько отримав наділ землі (3,5 га), побудував хату і завів господарство, в якому Василь тяжко працював до 1931 р. включно, коли воно увійшло до створеного у селі колгоспу. При цьому паралельно закінчив Дернівську чотирикласну та Баришівську міську семирічну школу. У 1930 р. був прийнятий на роботу старшим піонервожатим Баришівської семирічки. Через рік кмітливого, високого на зріст, життєрадісного й енергійного юнака, що свої чесноти генетично отримав, як всі казали, від кремезного діда Ілька, призначили завідувачем організаційного відділу Баришівського райкому ЛКСМУ. Упродовж 1934–1935 рр. В. Костенко проходив службу

червоноармійцем в авіабригаді спочатку в Києві, а потім у Красноярську. Наприкінці 1935 р. був демобілізований у зв'язку зі вступом на навчання до Київської вищої комуністичної сільськогосподарської школи (комсомольський відділ). Після її закінчення у січні 1937 р. його відрядили до м. Новгород-Волинського і затвердили завідуючим відділом політнавчання окружного ЛКСМУ. На одному із зібрань молоді він познайомився й потоваришував на все життя з тоді ще зовсім юним Андрієм Малишком, який відразу полонив його своїм неперевершеним виконанням власних «поезій-пісень». Там же налагодив дружні стосунки із майбутнім маршалом Радянського Союзу А. Єременком. Восени 1937 р. прикордонні округи було ліквідовано, і Василя Семеновича направили в апарат ЦК ЛКСМУ спочатку зав. сектором культмасової роботи, а згодом заступником завідувача відділу кадрів. Під час одного з таких відряджень влітку 1938 р. познайомився з прославленою Пашею Ангеліною. Простою у спілкуванні і мудрістю вона полонила Василя Семеновича. Згодом, після війни, вони разом обиралися депутатами двох вищих законодавчих органів СРСР і УРСР 2 і 3 скликань. Під час проведення курсів секретарів райкомів комсомолу в 1939 р. В. Костенко, організував зустрічі з відомими митцями. Серед інших був і Володимир Сосюра. Ця зустріч вразила поета своєю щирістю. Як згадував Василь Семенович, вона зблизила їх на довгі роки.

У червні 1940 р. В. Костенка висунули інструктором відділу кадрів ЦК КП(б)У. На цій посаді він проявив себе ініціативним працівником. Мова йшла не тільки про розстановку кадрів, а й про найважче — їх підбір після широкомасштабних чисток 1937–1938 рр. Як згадував Василь Семенович, на прохання М. Хрущова влітку 1943 р. він склав список репресованих до війни перших і других секретарів ЦК ЛКСМУ: 12 осіб, які загинули в таборах.

В. Костенко продовжував працювати над своїм освітнім рівнем, багато читав. Не залишав поза увагою жодного значного культурно-мистецького заходу в Києві чи під час відряджень в інших містах. Він швидко став «своїм» для української інтелігенції завдяки своїй щирості у відносинах та «бессеребреності». У березні 1941 р. його перевели з сектора партійних кадрів в сектор працівників культури. За чотири довоєнні місяці двадцятивосьмирічному В. Костенку вдалося піднести на новий рівень свої взаємовідносини із представниками мистецької еліти й багато зробити, щоб кращі з неї очолили інституції, де репрезентувалася національна ідея. За активної «протекції» Василя Семеновича директором Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору АН УРСР став професор М. Грінченко (1888–1942), а Спілку композиторів України очолив не менш знаний митець Л. Ревуцький (1889–1977). Найбільшою вдачею духовного життя, як вважав Василь Семенович, стало знайомство з великим українським режисером О. Довженком (1894–1956) у квітні 1941 р.

З початком війни В. Костенко працював в редакції фронтової газети «За Радянську Україну», перший номер якої побачив світ 1 липня 1941 р. У бойовій обстановці співпрацював на літературній ниві з цілою плеядою видатних українських митців — М. Бажаном, О. Корнійчуком та В. Василевською, з якими зберігав дружні стосунки довгі роки.

А далі розгорнулося таке, про що Василь Семенович сам потім згадував як «найважче випробування для людини, коли існувала постійна загроза безглуздой смерті». Мова йшла про вихід з частинами 37-ої армії з київського оточення протягом 18 вересня — 16 жовтня 1941 р., коли з боями через болота відступали близько 100 км до р. Супій, а потім ще 300 км до м. Суджа Курської області, де наздогнали ар'єргард 40-ї армії і насамкінець — перехід до Воронежа і Валуйок, де стояли поїзди з республіканськими організаціями. Секретарі ЦК КП(б)У Д. Коротченко і М. Співак з прохолодою зустріли свого підлеглого. Якби не втручання М. Хрушова, що неодноразово потім виступав надійним захисником, невідомо, як би розв'язалася ситуація, що ускладнювалася ще й двома пораненнями. Однак все владналося, і його перекинули до складу оперативної групи Військової ради Південно-Західного фронту, яка створювала партизанське підпілля в Україні. Згодом на основі цієї групи був створений Український штаб партизанського руху на чолі з Т. Строкачем, у діяльності якого Василь Семенович брав активну участь. Водночас в ЦК КП(б)У він очолив ділянку відбору і розстановки кадрів керівних партійних працівників обласних, міських і районних підпільних комітетів КП(б)У. У липні 1943 р. його призначили першим секретарем ЦК ЛКСМУ. Він встиг побувати практично у всіх місцях України, які звільнювала Червона армія. Разом з О. Довженком, І. Козловським, Ю. Яновським, М. Бажаном, М. Рильським та ін. допомагав людям словом і ділом повертатися до нормального життя. Разом з Г. Жуковим та М. Хрушовим вшановував воїнів-визволителів 30 вересня 1943 р. в Харкові. Відкривав Суворовське училище у Чугуєві (нині — Військовий лицей ім. І. Богуна в Києві), святкував разом із Г. Жуковим, М. Хрушовим, М. Ватутіним, секретарями Київського обкому П. Троньком та Т. Чубаревою, О. Довженком, М. Бажаном 5 листопада 1943 р. визволення Києва. Про ці події зберігаються унікальні світлини у сімейному архіві Н. Костенко.

В. Костенку досить швидко вдалося відновити діяльність комсомольських організацій республіки. Кількість комсомольців налічувала 721 420 осіб, об'єднаних у 49 895 первинних організацій. За короткий термін комсомольці й молодь визволених областей зібрали для потреб фронту 5.1 млн. руб.

Активна громадська позиція Василя Семеновича отримала визнання після його виступу на Першій міжнародній конференції юнацтва, що відбулася в листопаді 1945 р. за участю 600 делегатів із 63 країн у Лондоні. Його обирали членом Ради Всесвітньої федерації демократичної молоді. Протягом 1945–1946 рр. він брав участь у засіданнях її виконкому у Франції, Німеччині, Угорщині, Польщі, Чехословаччині. Постійно почав відвідувати і навіть мешкати в Москві після обрання депутатом Верховної Ради СРСР у 1946 р. Часто повертався при цьому до Києва як депутат Верховної Ради УРСР — з 1947 р.

Багато що змінилося в житті Василя Семеновича після призначення першим секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановича у 1947 р. Той з притаманною йому завзятістю почав складати списки «ворогів». В.Костенко потрапив до них в числі перших. Зрозумівши це після зустрічі з Кагановичем, який наполегливо натякав «покаятися», він на зв'язковому ПО-2 вилетів у Москву на прийом до

давнього товариша — першого секретаря ЦК ВЛКСМ М. Михайлова. Той відправив Костенка на навчання до Вищої партійної школи при ЦК ВКП(б). Під час навчання він багато подорожував країною у зв'язку з виконанням депутатських обов'язків.

Після закінчення навчання у ВПШ Василю Семеновичу запропонували піти на роботу в апарат ЦК ВКП(б). Паралельно був дзвінок із Києва з пропозицією приїхати в республіку. Після зустрічі на початку червня 1950 р. з М. Хрущовим, який на той час очолював московську партійну організацію і був ще секретарем ЦК, він був обраний на посаду першого секретаря Львівського міськкому КП(б)У. Однак працювати довелось недовго. В країні розпочалася нова хвиля пошуку ворогів і В. Костенко став її заручником як у Києві, так і у Львові. Особливо незлюбили сорокарічного перспективного працівника із широкими зв'язками з інтелігенцією секретарі Львівського обкому партії В. Чучукало і І. Грушецький. Неодноразово вони бомбардували ЦК КП(б)У та ЦК ВКП(б) різними доносами. Як наслідок, політбюро ЦК КП(б)У 15 січня 1952 р. прийняло постанову «Про першого секретаря Львівського міськкому КП(б) України», в якій було записано: «вважати необхідним зміцнити керівництво Львівського міськкому КП(б) України». У свою чергу обком партії не рекомендував В. Костенка на обрання секретарем міськкому за «незабезпечення керівництва міською партійною організацією і в першу чергу ідеологічною роботою... і неприйняття заходів до усунення серйозних помилок і недоліків у роботі вузів і наукових закладів м. Львова». 20 лютого Політбюро ЦК КПУ прийняло постанову «Про серйозні недоліки і помилки в роботі бюро Львівського міськкому КПУ і колишнього секретаря міськкому т. Костенка», в якому вказало на неможливість використання його на партійній роботі. Сім'ї було надано 24 години, щоб залишити місто, що було і зроблено — товарним вагоном виїхали до Полтави. «Справа» Костенка потрапила на контроль КПК ЦК КПРС. Голова КПК М. Шкірятов тільки через рік оголосив, що звинувачення відкинуто, а ЦК КПУ прийняв нову постанову «щодо несправедливості звинувачень». Чого це коштувало Василю Семеновичу та його сім'ї, залишається тільки здогадуватися. Але це третє своє випробування після виходу з оточення і перевірки на «відданість» з боку Кагановича він також витримав із честю. Організатори «січневого перевороту» 1952 р. у Львівському міськкому КПУ зрештою були звільнені з роботи. Однак Василю Семеновичу ще довго довелося ходити з тавром «український націоналіст».

У серпні 1952 р. Василь Семенович почав викладати в Полтавському педагогічному інституті ім. В. Короленка. У 1956 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

У 1958 р. було остаточно вирішено питання щодо підготовки та видання Української радянської енциклопедії. Із цією метою при АН УРСР було створено Головну редакцію на чолі з академіком М. Бажаном. За короткий термін Бажану вдалося створити міцний творчий колектив. Реально працюючими членами редколегії УРЕ стали П. Тичина, М. Рильський, Р. Кавецький, В. Заболотний, Д. Зеров, Д. Острянин та ін. На посаду зав. редакції історії партії, філософії

та права потрапив і В. Костенко. В УРЕ він працював до 1967 р., дочекавшись виходу всіх її 17 томів із 50 тис. статей. Його власний доробок — понад 200 статей.

З лютого 1967 р. до виходу на пенсію в листопаді 1972 р. В. Костенко працював першим заступником голови Комітету з преси при Раді міністрів УРСР. У зв'язку з 60-річчям йому було присвоєно в 1972 р. почесне звання Заслуженого працівника культури УРСР.

Після припинення державної служби В. Костенко впродовж шести років працював науковим співробітником Інституту історії партії при ЦК Компартії України. Потім вийшов на пенсію і почав приділяти багато уваги рідному селу Дернівка, перша писемна згадка про яке датується 1726 р. Збирав архівні документи про його історію, про Баришівський район. Завдячуючи його зусиллям, село отримало спочатку кам'яну, а потім заасфальтовану дорогу, було телефонізоване. В 1987 р. за підтримки місцевої влади відкрив музей Т. Шевченка. Постійно проводив екскурсії для численних відвідувачів музею, поки дозволяло здоров'я.

22 квітня 2001 р. Василя Семеновича не стало. Його поховали на Байковому цвинтарі. Через сім років пішла з життя дружина Василя Семеновича — Марія Феофанівна Костенко (1914–2008), яка життя залишалась вірним соратником і другом. Фахівці в Україні добре знають доньку В. Костенка — літературознавця, доктора філологічних наук, професора Київського національного університету ім. Т. Шевченка Наталю Костенко. Всі знають його сина дипломата Юрія Костенка. Вдячні нащадки, підтримані Баришівською міськрадою, 27 квітня 2012 р. до вікового ювілею свого славетного земляка на будівлі створеного ним музею Т. Шевченка відкрили іменну меморіальну дошку.